

VALASI NA ÚZEMÍ JASOVSKÉHO A TURNIANSKEHO PANSTVA V OBDOBÍ STREDOVEKU¹

Júlia KOTRUSOVÁ

Abstract: *Wallachians in the territories of Jasov and Turňa dominions during the medieval period.* The contribution focuses on the influence of the Wallachian population in the territories of the Jasov and Turňa dominions during the medieval period. Wallachians, members of a linguistically and ethnically distinctive nationality of Romance origin, began arriving in the territory of Slovakia from the 14th century onwards. Within our territory, they did not constitute a nationally homogeneous group. The common bond among them became their specialized economic activity in pastoralism or cattle breeding, along with the associated distinctive legal status.

Wallachian colonization, or the process of settling the population under Wallachian law, affected many regions within the territory of Slovakia, albeit with varying population densities. Among the peripheral parts of our territory, where settlers under Wallachian law can be found, are the Abov and Turňa counties. In these areas, Wallachian inhabitants can be observed within the dominion of the Premonstratensians in Jasov and the castle dominion of Turňa.

Key words: Wallachians. Colonization. Abov. Turňa. Middle Ages.

Pod termínom Valasi² sa označujú príslušníci rečovo a etnicky osobitej národnosti románskeho pôvodu, ktorá sa konštituovala v 7. – 8. storočí na Balkáne. Toto pô-

1 Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA: 1/0626/21 *Horné Uhorsko, špecifický fenomén stredoeurópskeho vývinu v ranom novoveku.*

2 Problematike valašského obyvateľstva na území Slovenska v najstaršom období sa v minulosti venovala pozornosť. Bližšie: KAVULJÁK, Andrej. *Valasi na Slovensku : historicko-etnografická štúdia.* Martin: Matica slovenská, 1933, 39 s.; CHALOUPCEKÝ, Václav. *Valaši na Slovensku.* Praha: Sovanský ústav : Orbis, 1947, 116 s.; VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny III.* Bratislava: Veda, 1977, s. 371-384; RATKOŠ, Peter. Problematika kolonizácie na valašskom práve na území Slovenska. In *Historické štúdie*, roč. 24, 1980, s. 181-224; ŽUDEL, Juraj. Vývoj osídlenia Slovenska od počiatkov valašskej kolonizácie do konca stredoveku. In *Archaeologia historica*, roč. 13, 1988, s. 7-17; ULIČNÝ, Ferdinand. Podiel Rusov, Rusínov na doosídľovaní Slovenska v stredoveku. In *Slavica Slovaca*, roč. 28, 1993, s. 21-29; ULIČNÝ, Ferdinand. Začiatky Rusínov na Slovensku. In CZOPEK, Sylwester (ed.). *Pogranicze etniczne polsko-rusko-slowackie w średniowieczu.* Rzeszów: Muzeum Okręgowe w Rzeszów: Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, 1996, s. 229-232; BEŇKO, Ján. Doosídľovanie južných (slovenských) karpatských svahov valachmi a ich etnicita. In CZOPEK, Sylwester (ed.). *Pogranicze etniczne polsko-rusko-slowackie w średniowieczu.* Rzeszów: Muzeum Okręgowe w Rzeszów: Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, 1996, s. 279-289; SOKOLOVSKÝ, Leon. *Správa stredovekej dediny na Slovensku.* Bratislava: Academic Electronic Press, 2002, s. 123-144; RÁBIK, Vladimír. Rusíni a valašské obyvateľstvo na východnom Slovensku v stredo-

vodne pastierske obyvateľstvo sa v dôsledku tlaku mongolských kmeňov už v 11. storočí začalo sťahovať do oblasti Karpát a odtiaľ do Sedmohradska, kde sa objavilo začiatkom 13. storočia. Sedmohradský Fogaraš (Rumunsko) sa stal východiskom pre ďalšiu expanziu Valachov na sever a severozápad. Valasi postupne osídľovali územia dnešnej Zakarpatskej Ukrajiny, Haliče a južného Poľska (Malopoľska) a prenikli až do Sliezska a na severnú Moravu. Svojím južným okrajom tento kolonizačný prúd citeľnejšie zasiahol severovýchodné, stredné a severozápadné Slovensko. Valašské obyvateľstvo počas tohto takmer štyri storočia trvajúceho procesu zmenilo svoj etnický ráz. Západná hranica priameho dosahu pôvodných rumunských pastierov sa tiahla len po riekou Uh na Zakarpatskej Ukrajine. Ďalej pokračovali Valasi ukrajinského (rusínskeho) a neskôr tiež poľského pôvodu. Valasi prichádzajúci na Slovensko neboli už teda národnostne jednotnou skupinou. Spojivom ich spoločného povedomia sa stala skôr výrobná-hospodárska činnosť špecializovaná na pastierstvo, resp. dobytkárstvo a s ňou súvisiace osobitné právne postavenie. Zmiešaný rumunsko-rusínsko-poľský živel, ktorý sa u nás rozšíril v 14. – 16. storočí pod jednotným názvom „Valasi“, sa postupne obohacoval aj o domáci slovenský element. Tak sa vlastne z pôvodného mena valašskej národnosti stalo označenie pre nositeľov valašského práva a pastiersko-dobytkárskeho zamestnania. Valasi prichádzajúci od 14. storočia na územie dnešného Slovenska sa usadzovali predovšetkým v horských oblastiach, ktoré už nevyhovovali poľnohospodárskej výrobe, ale pre pastierstvo, resp. dobytkárstvo boli ešte stále vhodné. Kolonizácia na valašskom práve sa tak stala pokračovaním a zároveň súbežnou s kolonizáciou na zákupnom práve. Obe osídlenia nadobudli viacero podobných znakov s primárnym cieľom zaľudniť spustnuté a neobývané územia, na ktorých budovali nové zdroje hospodárskych výnosov. Rozhodujúci význam kolonizácie na valašskom práve tkvie v jej ekonomickej rovine.³

Pod valašskou kolonizáciou treba rozumieť proces usadzovania sa obyvateľstva na valašskom práve. Keďže valašská kolonizácia sa dotkla mnohých krajín v oblasti Karpát, na zvýraznenie sociálno-právneho charakteru tohto osídlenia pred etnickým je oprávnenejšie používať termín kolonizácia na valašskom práve.⁴ Charakteristickým znakom obyvateľstva bol chov oviec, na čo využívalo dovtedy nevyužité alebo len málo obhospodarované horské lúky a pasienky. Staršie osídlenie v horských oblastiach sprevádzané kľčovaním lesov zasiahlo hlavne predhoria. Kolonizácia prenikla aj hlboko do hôr. Valašský chov oviec sa na rozdiel od staršieho domáceho ovčiarstva, v ktorom prevažoval záujem o mäso a vlnu, orientoval

veku. In *Historický časopis*, roč. 53, 2005, č. 2, s. 217-242; MAREK, Miloš. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin: Matica slovenská, 2006, s. 226-254; MĀRZA, Eva – SYRNÝ, Marek. *Valašská kolonizácia na Slovensku a slovenská kolonizácia v Rumunsku*. Zborník príspevkov z 10. zasadnutia Komisie historikov Slovenska a Rumunska (Banská Bystrica 25. – 27. september 2012). Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, 2014, 122 s.

- 3 SOKOLOVSKÝ, Leon. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002, s. 123-124.
- 4 RATKOŠ, Peter. Problematika kolonizácie na valašskom práve na území Slovenska. In *Historické štúdie*, roč. 24, 1980, s. 187.

Migrácia valašského obyvateľstva do oblasti Karpát.

na produkciu mlieka a výrobu syra. S kolonizáciou na valašskom práve súvisí aj udomácnenie nového druhu oviec, ktorý bol vhodný pre chov v nepriaznivejších klimatických podmienkach. Okrem ovčiarstva sa toto obyvateľstvo zaoberalo aj pestovaním poľnohospodárskych plodín na horských poliach, uhliarstvom v okolí bankských miest a tiež ťažbou a spracovaním dreva.⁵ Rusínske obyvateľstvo sa vo vzťahu k domácejmu obyvateľstvu vymedzovalo dvoma základnými znakmi, ktorými boli odlišná (nepôvodná) etnicita a príslušnosť k východnému kresťanskému obradu.⁶ Od domáceho obyvateľstva sa odlišovalo svojráznymi životnými podmienkami, ktoré vyplývali predovšetkým z jeho pastiersko-dobytkárskeho zamestnania. Tieto okolnosti, ktoré boli posilnené (pred)uhorskými tradíciami sa stali základom osobitosti právneho postavenia Valachov.⁷

Osídľovanie nášho územia valašským etnikom, ktoré je v historických prameňoch označované ako *Rutheni* prebiehalo do konca stredoveku v troch vlnách. Na národnostnej, sociálno-právnej a náboženskej štruktúre stredovekého Uhorského kráľovstva zanechalo výrazné stopy. Prvá vlna sa obmedzila na východné Slovensko.

5 ŽUDEL, Juraj. Vývoj osídlenia Slovenska od počiatkov valašskej kolonizácie do konca stredoveku. In *Archaeologia historica*, roč. 13, 1988, s. 7-8.

6 RÁBIK, Vladimír. Rusíni a valašské obyvateľstvo na východnom Slovensku v stredoveku. In *Historický časopis*, roč. 53, 2005, č. 2, s. 217.

7 SOKOLOVSKÝ, Leon. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002, s. 124.

Prví Valasi začali územie dnešného Slovenska osídľovať v 30. rokoch 14. storočia od východu z Užskej stolice (prvá zmienka o Valachoch pochádza z obce Koromľa, ktorá bolo súčasťou panstva Starianskych). Kolonizácia ďalej primárne pokračovala územím Zemplína a Šariša. V 15. storočí sú osadníci s valašským právom doložení už aj na území Gemera, Spiša, Liptova a Oravy. Kolonizácia na valašskom práve dosiahla svoj územný vrchol v Trenčianskej a Zvolenskej stolici, kde však v porovnaní s už zmienenými regiónmi nachádzame oveľa menej lokalít s valašským obyvateľstvom.⁸

Osídlenie na valašskom práve možno na území Slovenska v období stredoveku sledovať v 13 stolicích (z celkového počtu 19). Hustota osídlenia bola v rámci uvedených stolíc rôzna. Menila sa nielen v závislosti od celkového charakteru jednotlivých stolíc, ale aj podľa konkrétnych panstiev a lokalít. Najsilnejšie sa valašský živel prejavil v Gemerí a na oravsko-liptovskom pomedzí. V ostatných stolicích bolo osídlenie Valachov redšie.⁹ K okrajovým častiam nášho územia, kde nachádzame osadníkov na valašskom práve patria Abovská a Turnianska stolica. Hoci sa na území Abovskej stolice v období stredoveku zdržiavalo valašské obyvateľstvo, jeho trvalejšie sídliskové etablovanie tu nemožno dokladovať. Valašské a rusínske obyvateľstvo nachádzame v Košiciach už v 14. storočí. Dosvedčuje to listina pápeža Bonifáca IX. z roku 1402, ktorou udelil odpustky pre pútnikov podľa vzoru chrámov sv. Marka v Benátkach a Porciunkula v Assisi. Pápež v listine zdôraznil, že v košickom chráme už viacerí z Valachov a Rusínov konvertovali na katolícku vieru. Niektorí z takýchto Valachov a Rusínov sa stali aj košickými mešťanmi.¹⁰ Valašské obyvateľstvo prichádzajúce na naše územie vzbudilo pozornosť najmä u feudálov s majetkami v lesnatých horských oblastiach, ktoré pre nich vzhľadom na charakter pôdneho fondu neboli také výnosné. Usadenie sa Valachov na takomto území sľubovalo nový a nezanedbateľný zdroj feudálnej renty.¹¹ Na území Turnianskej stolice medzi takéto oblasti patrilo horné povodie rieky Bodvy (cca 700 m n. m.), kde sa v priebehu 14. storočia sformovala dedina Hačava, ktorá patrila príslušenstvom hradu Turňa, centra rovnomenného panstva. Lokalita sa nachádzala v hornatom a zalesnenom teréne Gemersko-spišského rudohoria. Chotár Hačavy hraničil s územím jasovského prepošstva.

Hradné panstvo Turňa sa vytvorilo z pôvodne kráľovského prédia Turňa, ktorého vznik sa datuje do 12. storočia.¹² Mocenským, správnym a hospodárskym cen-

8 SOKOLOVSKÝ, Leon. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002, s. 124-125.

9 SOKOLOVSKÝ, Leon. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002, s. 127.

10 RÁBIK, Vladimír. Rusíni a valašské obyvateľstvo na východnom Slovensku v stredoveku. In *Historický časopis*, roč. 53, 2005, č. 2, s. 240-241; MAREK, Miloš. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin: Matica slovenská, 2006, s. 244; VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny III*. Bratislava: Veda, 1977, s. 382.

11 SOKOLOVSKÝ, Leon. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002, s. 131.

12 KOTRUSOVÁ, Júlia. *Dejiny premonštrátskeho kláštora sv. Jána Krstiteľa v Jase v stredoveku*. Trnava: Typi universitas Tyrnaviensis, 2017, s. 139.

trum panstva sa stal hrad Turna. Rok výstavby hradu ani okolnosti, ktoré k tomu viedli nie sú doteraz objasnené. Archeologický a pamiatkovo-historický výskum hradného objektu dokázal, že niektoré časti hradu pochádzajú už z druhej polovice 13. storočia.¹³ Rozpad kráľovského prédia nastal niekedy za vlády Ladislava IV., keď sa tunajší hrad spolu s príslušenstvom dostali kráľovskou donáciou do vlastníctva šarišského župana Tékuša z rodu Abovcov a jeho potomkov, synov Štefana a Ladislava. V roku 1340 potomkovia oboch Tékušových synov uzavreli pred Jasovským konventom dohodu o deľbe rodových majetkov,¹⁴ podľa ktorej získal turniansky hrad Ján, syn Ladislava. V roku 1357 potomkovia Jána, synovia Ladislav, Egíd a Ján, ktorí používali predikát *de Torna* (Turniansky), dostali od kráľa Ludovíta I. Veľkého povolenie vystavať kdekoľvek na území ich panstva, no najmä v Turni nad Bodvou, drevenú alebo murovanú pevnosť alebo hrad. V skutočnosti išlo iba o prestavbu staršieho kráľovského objektu, ktorá súvisela so zmenou majiteľov hradu a panstva a tým v zadefinovaní vymedzenia svojho spoločenského postavenia v rámci rodovej línie.¹⁵ Po smrti Jána, syna Ladislava z Turne vymrela táto rodová línia potomkov Tékuša po meči a panovník Žigmund Luxemburský v roku 1406 zabil hrad s príslušenstvom ako odúmrf. V roku 1409 sa majiteľmi hradného panstva stali Pavol Pečeneh z Mojzesova a jeho bratranec, hlavný kráľovský pokladník Štefan (šafár), syn Gregora z Branča. Pavol Pečeneh z Mojzesova v roku 1436 zomrel a nezanechal potomkov. Majiteľmi celého panstva sa tak stali Štefan z Branča a jeho synovia Silvester a Vít.¹⁶

Správy o valašskom obyvateľstve na území turnianskeho hradného panstva pochádzajú z prvej polovice 15. storočia. Predpokladáme, že ich príchod na panstvo súvisí s pôsobením turnianskych zemepánov Štefana Šafára z Branča a jeho syna Silvestra, ktorí si ich na svoj majetok zavolali. Historický vývoj ukazuje, že zemepán, resp. jeho kastelán alebo podriadený úradník určoval valašskému lokátorovi územné časti, kde sa Valasi mohli usadzovať. V prípade Valachov usadených na turnianskom panstve išlo o oblasť pri hornom toku Hájskeho potoka, dedinu Hačava, ktorá bola začiatkom 15. storočia vyľudnená.

Hačava (maďarsky Falucska) sa nachádzala na pomedzí hraníc s jasovským prepoštstvom a mestom Smolník. Oblasť bola osídlená nemeckým obyvateľstvom, ktoré sem prišlo zo Smolníka ešte v druhej polovici 14. storočia. Dedina bola založená

13 *Evidencia národných kultúrnych pamiatok na Slovensku – Register nehnuteľných NKP*. Online <https://www.Pamiatky.sk/nkp-a-po/register-po/?inNkp=12113> [29. 11. 2023].

14 Turnianske hradné panstvo sa rozprestieralo na území Turnianskej, Boršodskej, Abovskej, a Gemerskej stolice. Medzi majetky panstva, ktoré sa nachádzali v Turnianskej stolici v tomto období patrili Turna nad Bodvou, *Tomaskey, Háj, *Holmanlosay, Turnianska Nová Ves, Beasacisfala, Dvorníky, Bódvarakó. PITI, Ferenc (ed.). *Anjou-kori oklevéltár*. XXIV (1340). Budapest – Szeged: Szegedi Tudományi Egyetem – Magyar országos Levéltár, 2001, s. 257, č. 564.

15 RÁBIK, Vladimír. Feudálne príjmy Turnianskeho panstva v stredoveku. In LOPATKOVÁ, Zuzana. *Otázky zemepanského hospodárenia a správy v novoveku*. Kraków: Towarzystwo Slowaków w Polsce, Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2019, s. 31-33.

16 KOTRUSOVÁ, Júlia. *Dejiny premonštrátskeho kláštora sv. Jána Krstiteľa v Jase v stredoveku*. Trnava: Typi universitas Tyrnaviensis, 2017, s. 140.

na zákupnom práve a obživou prvých osadníkov bolo baníctvo.¹⁷ Impulzom pre vznik nového osídlenia v oblasti bolo rozšírenie chotára Smolníka Karolom Róbertom z Anjou v roku 1332 do vzdialenosti dvoch míľ na všetky strany od mesta. Nový chotár Smolníka sa posunul až do horného povodia rieky Bodva. Takto sa hranice Smolníka dostali do priameho susedstva s turnianskym hradným panstvom. Obyvatelia Smolníka začali zasahovať do oblasti horného toku Hájskeho potoka využívaním lesa pre potreby banskej činnosti. V 80. a začiatkom 90. rokov 14. storočia sa na rúbaniskách začali usádzať noví osadníci, ktorí mali hľadať predovšetkým nové nerastné bohatstvo. Rozpínavosť obyvateľov Smolníka podnietila turnianskych pánov, ktorí dovtedy kvôli nedostupnému hornatému terénu nejavili záujem o túto časť panstva, k obrane svojho územia. Dosvedčuje to aj mandát Žigmunda Luxemburského z roku 1392, ktorým nariaďuje Jurajovi z Turne, aby nebránil mešťanom a hosťom zo Smolníka pri užívaní ich lesov.¹⁸ Napäté pomery a spory o užívanie lesa pravdepodobne viedli nemeckých hostí k opusteniu lokality a v roku 1409 sa Hačava (*Wyfalu alio nomine Bodnarwagasa*) uvádza medzi príslušenstvom turnianskeho hradu ako vyludnená, prázdna (*deserta*).¹⁹ Ide vôbec o prvú písomnú zmienku o obci.

Ďalší vývoj Hačavy bol ovplyvnený spormi turnianskych pánov so zemepánmi v okolí, najmä jasovským prepoštvom a mestom Smolník.²⁰ S uvedeným súvisí aj príchod valašského obyvateľstva v prvej polovici 15. storočia, ktoré predstavovalo dôležitý element vo vývoji sporov.

Vzťahy jasovského prepoštvu a turnianskeho hradného panstva sa narušili v období po vymretí turnianskych pánov v roku 1406.²¹ Noví majitelia panstva Pavol Pečeneh z Mojzesova a jeho bratranec Štefan Šafár z Branča si počínali násilnícky voči prepoštvu a neoprávnene zasahovali do jeho územia. Po tom ako sa po smrti Pavla Pečeneha stal jediným majiteľom panstva Štefan Šafár sa spory o územie s jasovským prepoštvom zintenzívnili. Bol to najmä syn Štefana Šafára Silvester, ktorý vyvolával nezhody s okolitými feudálmi. Na dosiahnutie svojich územných cieľov využíval aj Valachov, ktorých usadil na panstve.

Hradné panstvo Turňa malo s jasovským prepoštvom rozsiahlu západnú hranicu. Ako sused kláštora sa panstvo prvýkrát uvádza v roku 1359, pri príležitosti reambulácie základného kláštorného majetku. Hranicou medzi panstvom a územím kláštora bol Jelení (*Hegyshyg*, 949 m n. m) a Hájsky vrch (*Ayfey*, 892 m n. m).²² Prítom-

17 VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny II*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1973, s. 279-280. Vlastivedný slovník.

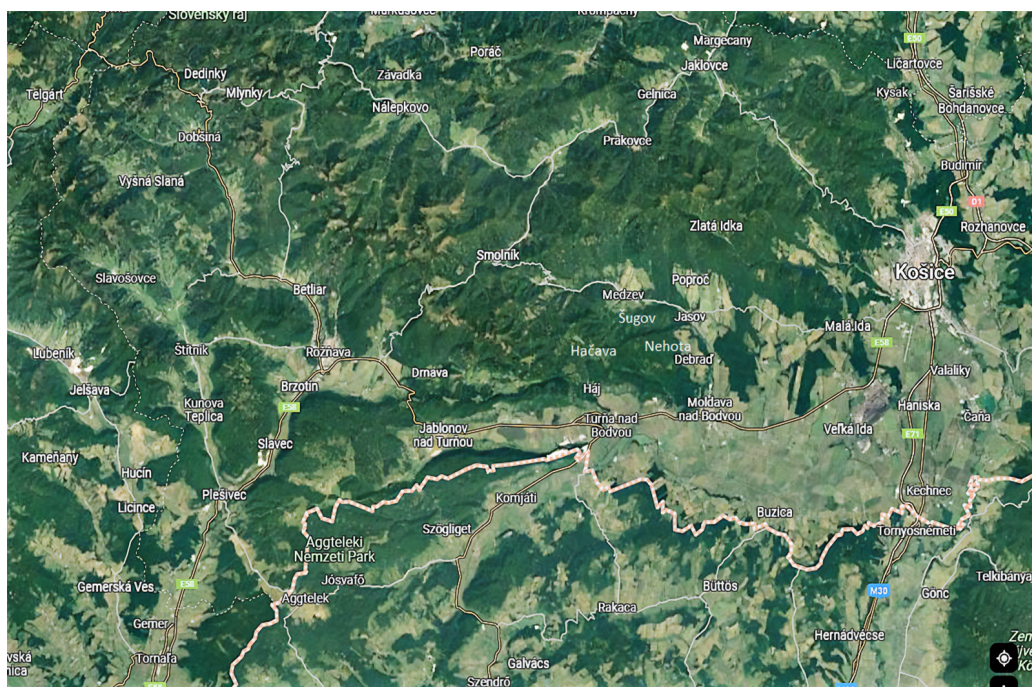
18 BÁRTFAI, Szabó László. *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez*. 1. kötet, I. rész. Budapest, 1919, s. 166-167; VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny II*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1973, s. 280.

19 MÁLYUSZ, Elemér. *Zsigmondkori oklevéltár II (1400 – 1410) – második rész (1407 – 1410)*. Budapest: Akadémia kiadó, 1958, s. 213, č. 6636-6637 (ďalej ZsO II/2).

20 KOTRUSOVÁ, Júlia. *Dejiny premonštrátskeho kláštora sv. Jána Krstiteľa v Jase v stredoveku*. Trnava: Typi universitas Tyrnaviensis, 2017, s.

21 Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, fond (f.) Konvent premonštrátov v Jasove (KPJ), Elenchus primus diplomatum, fasc. VII, No. 85. ZsO II/2, s. 42, č. 5465.

22 SNA, f. KPJ, Elenchus primus diplomatum, fasc. IV, No. 43A; ŠMILAUER, Vladimír. *Vodopis starého Slovenska*. Bratislava: Učená spoločnosť Šafárikova, s. 187-188.

nosť Valachov na území jasovského prepoštva dosvedčujú najmä listiny o hraničných sporoch s turnianskym hradným panstvom, kde vystupujú ako narušovatelia vlastníckych práv. Hranica medzi panstvami prechádzala hornatým a zalesneným územím. V horských polohách sa naskytovali možnosti posúvať chotáre panstiev na úkor susedného feudálneho panstva. Boli to práve prisťahovalci usadzovaní na valašskom práve, ktorí užívali málo prístupné plochy od jari do neskorkej jesene na pasenie „valaského“ dobytká, a ktorí takto pre vlastnú feudálnu vrchnosť zabezpečovali vlastnícke práva dovtedy neužívaných a odvtedy zväčša sporných navzájom hraničných dolín či hôľ. Pritom treba spomenúť, že Valasi mali právo nosiť zbraň, a preto sa mnohí ako ozbrojenci stali nástrojom feudálnej svojvôle i násilnosti.²³ Narúšaníu územnej celistvosti jasovského prepoštva sa venuje niekoľko sporových listín. V roku 1436 kapitáni Turnianskeho hradu so svojimi familiármi zničili obnovené hraničné medzníky jasovského kláštora na území Debrade. Okrem toho zaujali kláštorné majere Šugov a Nehota a na lúkach týchto prédií usadili Valachov, ktorí tam dlhší čas pásli stáda, les ustavične vyrubovali a drevo popredali ľuďom z okolitých dedín.²⁴ Ďalej sa z relácie Abovskej stolice z roku 1438 dozvedáme, že koncom marca alebo začiatkom apríla Valasi turnianskeho panstva Gregor Šoltýs a jeho 11 spoločníkov na príkaz svojich pánov zapálili les v chotároch Jasova, Debrade a Medzeva a na lúkach uvedených obcí pásli svoje stáda.²⁵ Pri týchto sporoch sa výslovne neuvádza, že spomínaní Valasi boli z dediny Hačava, no je zjavné, že

23 SOKOLOVSKÝ, Leon. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002, s. 134.

24 SNA, f. KPJ, fasc. X, No. 162.

25 SNA, f. KPJ, Protocollum primum diplomatum, fasc. X, No. 182, s. 181-182.

aspoň v letných mesiacoch prebývali v chotári Hačavy, lebo len odtiaľ mohli svojimi stádami spásať lúky v spomenutých chotároch jasovského panstva.

Jasovské prepoštvstvo nebolo jediné územie, ktoré turnianski páni narušovali. Z mandátu kráľa Alberta z roku 1439 sa dozvedáme o sťažnosti prísazného mesta Smolník Jána Donela, na Štefana Šafára z Turne, že usadil svojich poddaných, Valachov v ich lesoch a lúkach, kde spôsobili veľké škody.²⁶ Ďalej sa dozvedáme, že aj kráľ Ladislav V. zakázal spomínaným pánom z Turne svojvoľné počínanie voči smolníckym mešťanom.²⁷ Z uvedeného vyplýva, že turnianski páni usadzovali Valachov na svojich majetkoch pri hornom toku Hájskeho potoka a dali tak podnet k novému osídleniu Hačavy, ktorá sa začala zaľudňovať už v 15. storočí.

Valasi známi svojím extenzívnym chovom dobytky spôsobovali veľké škody miestnemu obyvateľstvu vypásaním úrody na poliach, no predovšetkým v lesoch poškodzovaním kôry stromov. Drevo bola v tejto oblasti veľmi žiadúca surovina, keďže tu prebiehala banská činnosť či už zo strany mesta Smolník alebo jasovského prepoštvstva. Pasenie oviec a kôz malo nepriaznivé účinky na kvalitu lesného fondu.

Feudálno-právne vzťahy medzi zemepánom a poddaným na valašskom práve tvoril súbor výsad a služobností, ktoré vychádzali z podmienok života Valachov. Valasi neboli roľníkmi, ale pastiermi-dobytkármí, a preto boli oslobodení od platenia klasických poddanských dávok a povinností. Neboli tiež nútení robotovať na panskom, ale mali brannú povinnosť. Keďže nemali stabilné sídlo, neplatili ani portálnu daň. Valasi východného obradu neodvádzali desiatok pre rímskokatolícku cirkev.²⁸ Keďže dedinu Hačavu obývalo valašské obyvateľstvo, mala na panstve zvláštne postavenie. Špecifické postavenie dediny v rámci panstva dosvedčuje aj majetkový súpis feudálnych príjmov turnianskeho hradného panstva z roku 1497, podľa ktorého jedinou povinnosťou obyvateľov bolo vyplácať desiatok od svojich oviec.²⁹ V 16. storočí sa v Hačave nachádzala gréckokatolícka škola.³⁰

Valasi usadení na majetkoch turnianskeho panstva prenikli aj do sídiel jasovských premonštrátov, avšak v tomto prípade nemožno hovoriť o trvalejšom etablovaní sa na valašskom práve. Listiny, v ktorých sa nachádzajú zmienky o obyvateľoch kláštorných majetkov označovaných termínom „Valach“ a jeho niekoľkých latinských ekvivalentov treba chápať v kontexte, že prebrali spôsob života Valachov, teda išlo prevažne o pastierov oviec a dobytky. Ako príklad uvedieme písomnú

-
- 26 BÁRTFAI, Szabó László. *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez*. 1. kötet, I. rész. Budapest, 1919, s. 376; VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny II*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1973, s. 281.
- 27 BÁRTFAI, Szabó László. *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez*. 1. kötet, I. rész. Budapest, 1919, s. 397, 407; VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny II*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1973, s. 281.
- 28 SOKOLOVSKÝ, Leon. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002, s. 132.
- 29 MNL-OL DL 37 169. RÁBIK, Vladimír. Feudálne príjmy Turnianskeho panstva v stredoveku. In LOPATKOVÁ, Zuzana (ed.). *Otázky zemepanského hospodárenia a správy v novoveku*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2019, s. 46.
- 30 BOROVSZKY, Samu – SZIKLAY, János. *Magyarország vármegyéi és városai. Abauj-Torna vármegye és Kassa*. Budapest, 1896, s. 396.

zmienku z roku 1510 o neprávostiach, ktoré konali familiári kastelánov hradu Turňa na území Debrade a Medzeva, kde zahnali stádo oviec na turniansky hrad, ktoré pásol Valach Marek z kláštorného majetku Poproč a pýtali za neho výkupné 150 denárov.³¹ Podobne urbáre jasovského panstva z konca 16. a prvej polovice 17. storočia zaznamenali mená poddaných Rusznak a Valach, avšak ide iba o jednotlivcov.

V závere možno konštatovať, že rusínske a valašské obyvateľstvo sa v rámci vybraných panstiev v období stredoveku etablovalo iba v obci Hačava, ktorá bola súčasťou turnianskeho hradného panstva. Dosvedčujú to písomné zmienky v prameňoch, ktoré poukazujú na majetkové spory panstva s okolitými zemepánmi. Vplyvom rozširujúcej sa banskej činnosti Smolníka (od polovice 14. storočia) prišla Hačava o možnosti hospodárskeho rozvoja, čo zapríčinilo odchod obyvateľstva. Je dôležité podotknúť, že Hačava bola už v 14. storočí osídlená nemeckým obyvateľstvom, ktoré tam preniklo zo Spiša. Kontinuita tohto osídlenia bola narušená a dedina sa vyľudnila. Valašské obyvateľstvo sa do oblasti dostalo v 30. rokoch 15. storočia. Možno konštatovať, že rusínske obyvateľstvo s valašskou sociálno-právnou organizáciou života sa vo svojich počiatkoch v prevažnej miere usídľovalo predovšetkým v starších spustnutých sídliskách, o ktorý je známe, že boli lokované na nemeckom práve. Hačava medzi takéto lokality patrila aj napriek tomu, že stredoveké písomné pramene nešpecifikujú konkrétne sídlo, ktoré by Valasi na turnianskom panstve obývali. Valasi na turnianskom panstve predstavovali počas stredoveku špecifický element, ktorí kasteláni hradu Turňa využívali na dosiahnutie územných cieľov. V novovekom období zaznamenala Hačava nový prílev valašského (rusínskeho) obyvateľstva z gréckokatolíckych dedín zo severu, najmä zo Spiša.

31 SNA, f. KPJ, Elenchus primus diplomatum, fasc. XIV, No. 256.